

Література

1. Краткая историческая справка строительства ветропарков и ВЭС в СССР [Электронный ресурс] : - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>
2. Постановление ВС СССР от 27.11.1989 о неотложных мерах экологического оздоровления страны [Электронный ресурс] : - Режим доступа: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex11133.htm>
3. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 № 575/97-ВР [Електронний ресурс] : - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>
4. Про альтернативні види палива : Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV [Електронний ресурс] : - Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>
5. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV [Електронний ресурс] : - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
6. Н. М. Твайделл Дж. Возобновляемые источники энергии / Дж. Твайделл, А. Уэйр. - М.: Энергоатомиздат, 1990. - 392 с.
7. Мхитарян Н. Человек и комфорт / Н. Мхитарян. - К.: Наукова думка, 2005. - 395 с.

8. ДСТУ 2420-94 Енергоощадність. Терміни та визначення. - К. : Офіційне видання Держстандарту України, 1994р. - 7с.
9. Мхитарян Н. М. Энергетика нетрадиционных и возобновляемых источников. - К.: Наук. Думка, 1999. - 320 с.
10. Рабінович М. Д. Альтернативна енергетика: проблеми класифікації та положення Кіотського протоколу// Проблеми загальної енергетики, № 9/2003. - 387 с.
11. Энергоефективність та відновлювальні джерела енергії / за ред. А. Шидловського. - К.: Українські енциклопедичні знання, 2007. - 560 с.
12. Биогаз - альтернативное топливо будущего [Электронный ресурс] : -Режим доступа: <https://pronedra.ru/alternative/2012/07/10/biogaz>

*Рибнікова Е.Ю.,
аспірант кафедри господарського права
та процесу Національного університету
"Одеська юридична академія"
Надійшла до редакції: 19.03.2017*

УДК 341.1/8:349.6

ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВИПАДКУ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ МОРСЬКОМУ БІОЛОГІЧНОМУ РІЗНОМАНІТТЮ

Розглянуто прогалини у міжнародно-правовому регулюванні у сфері міжнародно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну біологічному різноманіттю морського середовища. У статті наведено приклади невідповідності сфери регулювання існуючих міжнародних актів меті збереження морського біологічного різноманіття, а також пропонуються заходи щодо усунення таких прогалин.

In the article, the most significant gaps of the international legal regulation in the field of international liability for the harm caused to marine biodiversity are examined. The author gives the examples of the scope of main international legal acts' discrepancy in the aim of protecting of the marine biodiversity and gives propositions towards elimination of this gaps.

Роль Світового океану у житті людства швидко зростає. Проблема використання Океану в різних галузях економіки країн світу (судноплавство, рибальство, раціональна експлуатація ресурсів Океану, освоєння шельфу, прокладка міжконтинентальних кабелів, опріснення води, а також охорона і запобігання забруднення морського середовища та ін.) має глобальний характер і пов'язана з вирішенням важливих економічних, політичних і правових питань. Морські біологічні ресурси є надважливими для всього людства, адже при сталому використанні вони можуть бути невичерпними. Проте сталий розвиток суспільства дедалі більше стримується глобальними екологічними проблемами. Однією з головних і доленосних проблем, що перебувають на сьогодні в центрі уваги всього світу, є невпинна втрата

живого компонента природи - біологічного різноманіття. Швидкість процесу скорочення біорізноманіття підриває саму основу життя на Землі і наближає її до глобальної екологічної катастрофи. На вирішення цього складного питання людству заради свого існування залишається обмежений часовий інтервал, що закономірно потребує негайних радикальних дій і життя кардинальних заходів із боку всіх держав світу. Попри існування важливих принципів щодо збереження морського біологічного різноманіття, їх ефективному застосуванню заважають, зокрема, прогалини у сфері встановлення міжнародної відповідальності держав за заподіяння шкоди морському біорізноманіттю.

Метою статті є аналіз правових аспектів відповідальності держав за заподіяння шкоди морському біорізноманіттю.

Проблеми правового регулювання такого різновиду відповідальності держав за заподіяння шкоди морському біорізноманіттю досліджуються апаратом Конференції Сторін Конвенції про біологічне різноманіття при розробленні рекомендацій щодо міжнародно-правового регулювання відповідальності держав за заподіяння шкоди морському біорізноманіттю, Спеціальною неофіційною робочою групою відкритого складу з вивчення питань, що стосуються збереження та сталого використання морського біологічного різноманіття за межами дії національної юрисдикції, що діє в рамках мандату, наданого їй Резолюцією Генеральної асамблеї ООН 66/231 в рамках, розроблено рекомендації щодо прийняття імплементаційної угоди до Конвенції про біологічне різноманіття.

Світове співтовариство давно дійшло висновку, що для подолання бідності і реалізації можливості подаль-

шого процвітання людство повинне дотримуватись такого шляху свого розвитку, котрий відповідав би потребам нинішнього покоління, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби - дотримуватись принципу сталого розвитку. Це твердження знайшло своє відображення в Доповіді всесвітньої комісії з питань оточуючого середовища та розвитку "Наше спільне майбутнє" 1987 р. Держави - учасниці комісії зазначили, що концепція сталого розвитку дійсно передбачає певні обмеження в галузі експлуатації природних ресурсів, але ці обмеження є не абсолютними, а відносними і пов'язаними із сучасним рівнем техніки та соціальної організації, а також зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності [1, п. 27]. Таким чином, промисел у водах Світового океану жодним чином не є забороненим, проте він повинен вестись таким чином, щоб не суперечити принципу сталого розвитку.

Проте, як зазначили українські науковці В.І. Курило, І.В. Гуренко та В.В. Курзова, "сталій розвиток суспільства все більше стримується глобальними екологічними проблемами. Однією з головних і доленосних проблем, що знаходиться на сьогодні в центрі уваги всього світу, є невинна втрата живої компоненти природи - біологічного різноманіття, яка досягла майже критичної межі, що в 1000 разів перевищує історичну норму над природною еволюційної вибіркою" [2]. Водночас, відповідно до п. 53 вищезазначеної Доповіді, різноманіття видів живої природи необхідно для нормального функціонування екосистем біосфери цілому [1, п. 53].

Поняття "біологічне різноманіття" увійшло у юридичну науку у 1992 р., коли на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку у Ріо-де-Жанейро була відкрита для підписання Конвенція про біологічне різноманіття [3] (далі - КБР). Відповідно до ст. 2 конвенції, "біологічне різноманіття" означає різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем. Тобто у визначенні, по-перше, підкреслюється значення всіх без винятку живих організмів, незалежно від користі їх для потреб суспільства, по-друге, Уперше підкреслюється значення екосистеми як необхідного компоненту збереження природи [4, ст. 2].

Конвенція стає на захист принципу дотримання сталого розвитку і вводить таке поняття, як "стале використання", що означає використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи його властивість задовольнити потреби теперішнього і майбутнього поколінь і відповідати їхнім сподіванням [4]. Статтею 1 конвенції встановлено, що стале використання біологічного різноманіття та його компонентів є однією із цілей конвенції. Також варто зазначити, що ст. 4 КБР встановлено, що вона застосовується до кожної договірної сторони:

а) у тому, що стосується компонентів біологічного різноманіття у межах її національної юрисдикції; і

б) у тому, що стосується процесів і діяльності, незалежно від місця прояви їх наслідків, що здійснюються під юрисдикцією або контролем, як у межах її національної юрисдикції, так і за межами національної юрисдикції [4, ст. 4].

Таким чином КБР 1992 р. встановлює обов'язок держав дотримуватись принципу сталого використання морських біологічних ресурсів як у водах, що знаходяться у їхній національній юрисдикції, так і в морських просторах, що знаходяться за її межами. Проте КБР не містить норм, що запроваджували б механізм притягнення до відповідальності державу, яка завдала збитків біологічному різноманіттю за межами національної юрисдикції держав. Частиною 2 ст. 14 конвенції встановлено, що конференція сторін розглядає на основі проведених досліджень питання про відповідальність і виправлення положення, включаючи відновлення і компенсацію за шкоду, заподіяну біологічному різноманіттю, за винятком тих випадків, коли така відповідальність є цілком внутрішньою справою.

Зміст вищеведеного положення, на думку конференції сторін КБР, викликає питання щодо реальної можливості його застосування для притягнення винної держави до міжнародно-правової відповідальності: що таке "шкода біологічному різноманіттю", як розрахувати розмір компенсації, якщо неможливо здійснити ресторацію, у якій формі має бути здійснена така ресторація [5]?

Частково проблема притягнення до відповідальності за шкоду, заподіяну морському біологічному різноманіттю, була вирішена з підписанням державами - учасниками КБР Картахенського протоколу про біобезпеку. Протокол був прийнятий 29 січня 2000 р. як додаткова угода до КБР. Він є багатосторонньою природоохоронною угодою, яка покликана сприяти безпечній передачі, обробці та використанню живих змінених організмів, які можуть шкідливо діяти на біологічне різноманіття з урахуванням також ризиків для здоров'я людини і зверненням особливої уваги на транскордонне переміщення, що закріплено у його ст. 1 [6].

Відповідно до ст. 4 протоколу, даний документ застосовується до транскордонного переміщення, транзиту, обробки та використання всіх живих змінених організмів, які можуть несприятливо впливати на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини. Протокол визначає порядок транзиту та використання в замкнутих системах живих змінених організмів - живих організмів, що містять нову комбінацію генетичного матеріалу, отриману внаслідок використання сучасної біотехнології, порядок надання дозволу на транскордонне переміщення таких живих організмів. Статтею 24 протоколу встановлено, що в разі незаконного транскордонного переміщення постраждала сторона може вимагати від сторони походження, щоб вона вилучила за свій рахунок відповідний живий змінений організм шляхом репатріації або знищення, залежно від обставин [6, ст. 24]. Також, відповідно до ст. 27 протоколу, конференція сторін на своїй першій нараді ініціює процес щодо розроблення відповідних міжнародних правил та процедур у галузі відповідальності та відшкодування за шкоду, заподіяну в результаті транскордонних переміщень живих змінених організмів, на основі аналізу та належного врахування триваючих процесів у міжнародному праві із цих питань і докладає зусиль до завершення цього процесу протягом чотирьох років [6, ст. 27].

На першій нараді конференції сторін, яка проводилася в Куала-Лумпурі з 23 по 27 лютого 2004 р., була заснована Спеціальна робоча група відкритого складу експертів із правових і технічних питань відповідальності та відшкодування в контексті Картахенського протоколу

з біобезпеки з метою аналізу питань, вироблення варіантів і пропозиції міжнародних правил і процедур по даній темі. Після кількох років переговорів прийнято міжнародну угоду, відому як Нагойсько-Куала-Лумпурський додатковий протокол про відповідальність і відшкодування за шкоду до Картахенського протоколу про біобезпеку [7].

Відповідно до ст. 3 Нагойсько-Куала-Лумпурського протоколу, він застосовується до збитку, що заподіюється живими зміненними організмами, унаслідок їх транскордонного переміщення [7, ст. 3]. Цей протокол визначає порядок установалення причинно-наслідкового зв'язку негативних наслідків із протиправним діянням держави та заходи реагування.

Проте не можна не зазначити обмеженість сфери застосування Картахенського протоколу з біобезпеки та Нагойсько-Куала-Лумпурського протоколу. Дані міжнародні акти не торкаються порядку притягнення до відповідальності держави за шкоду, заподіяну біологічному різноманіттю, зокрема біорізноманіттю морського середовища, унаслідок інших дій держави, ніж транскордонне переміщення живих змінених організмів, таких, як надмірний вилов, забруднення тощо [8]. Варто також зазначити, що станом на грудень 2016 р. лише 36 держав і 1 регіональна організація економічної інтеграції, які є сторонами Картахенського протоколу про біобезпеку, здали на зберігання документи про його ратифікацію, прийняття і схвалення цього додаткового протоколу чи приєднання до нього [9], тоді як протокол вступає в силу після здачі на зберігання п'ятдесятого документа про його ратифікацію. Тому ще на своїй четвертій нараді конференція сторін розпочала процес збору необхідної інформації, яка полегшила б розгляд питання про відповідальність і відшкодування шкоди на своїх наступних нарадах [10]. У своєму рішенні IV/10 вона запропонувала сторонам, урядам і відповідним міжнародним організаціям подати виконавчому секретареві інформацію про національні, міжнародні і регіональні заходи та угоди, що стосуються відповідальності та відшкодування шкоди, заподіяної біологічному різноманіттю, включаючи характер, масштаби і сферу дії таких положень, а також інформацію про досвід їх застосування [11].

Лише на своїй восьмій нараді конференція сторін змогла запропонувати рамкові пропозиції для держав, котрими останні могли б керуватися при розробленні норм міжнародного права, щодо відповідальності за заподіяння шкоди біологічному різноманіттю [12]. У Зведеній доповіді щодо технічної інформації, що стосується заподіяння шкоди біологічному різноманіттю і підходів до проведення вартісної оцінки та відновлення шкоди, заподіяної біологічному різноманіттю, а також інформації про національні/внутрішні заходи і досвід, викладеній у акті ЮНЕП UNEP/CBD/COP/9/20/Add.1 від 20.03.2008 р., було зазначено, що у визначенні біологічного різноманіття, яке дається у КБР, наголошується на різноманітності всередині генів, видів і екосистем та між ними. Визначення масштабу і значущості змін параметру варіабельності біорізноманіття може виявитися складним завданням. Тому, як і у випадках заходів зі збереження і сталого використання, метою яких є збереження максимального обсягу генетичного, видового і екосистемного різноманіття, у рамках діяльності, пов'язаної з відповідальністю і відшкодуванням, необхідно буде, можливо, спочатку концентрувати увагу на відчутних проявах біорізноманіття, які перш за все сприяють різноманітності: його

компонентах-генах, популяціях видів і екосистемах [13]. Отже, збитки біорізноманіттю мають такі компоненти:

- втрата біорізноманіття, визначена рішенням конференції сторін VII/30 як довгострокове або постійне кількісне або якісне скорочення компонентів біорізноманіття та їх можливостей забезпечення товарів і послуг, що підлягає вимірюванню в глобальному, регіональному і національному масштабах [14];

- зміни повинні мати несприятливий або негативний характер - під цим мається на увазі необхідність встановлення при оцінці змін біорізноманіття наслідки його впливу. Цей аспект був відображений у більш загальному висновку Групи експертів, закріпленому в акті ЮНЕП UNEP / CBD / EG-L & R / 1/2 / Rev.1, а саме, що зміни не обов'язково можуть бути такими, що заподіюють шкоду, і такими вони будуть лише за наявності несприятливих або негативних наслідків [15, п. 19];

- зміни повинні бути значними: група експертів також зробила висновок, що для виникнення відповідальності збиток повинен перевищувати мінімальний поріг змін, якщо обсяг завданої шкоди нижче такого порогового рівня, то винна сторона не підлягає відповідальності [15].

У Зведеній доповіді викладено пропозиції щодо порядку встановлення збитку, підходи до відшкодування, проте так же, як і вищезазначені пропозиції щодо компонентів збитків біорізноманіттю, мають загальний, суто теоретичний характер. У рішенні IX/23 конференція сторін привітала видання Зведеної доповіді та закликала сторони КБР встановити міжнародні, національні правові режими, політичні та адміністративні заходи [16].

Пропозиції, викладені у Зведеній доповіді, наразі не були використані у міжнародному нормативному акті, котрий регулював би відповідальність держав за шкоду, заподіяну біологічному різноманіттю, зокрема біорізноманіттю морського середовища [17].

Спеціальна неофіційна робоча група відкритого складу з вивчення питань, що стосуються збереження та сталого використання морського біологічного різноманіття за межами дії національної юрисдикції, що діє в рамках мандату, наданого їй Резолюцією Генеральної асамблеї ООН 66/231 [18], доповідає про необхідність створення спеціального міжнародного акта, котрий дозволяв би притягати держави до відповідальності за недотримання положень КБР, також і необхідності дотримання принципу сталого використання біологічних ресурсів моря [19, п. 22]. Також робоча група зауважила, що більшість існуючих органів, на які покладено відповідальність за дії, які потенційно впливають на морське біорізноманіття за межами дії національної юрисдикції, мають у своєму розпорядженні секторальний та (або) регіональний мандат, але жоден із них не несе глобальної відповідальності за це питання в цілому [20, п. 14], що підтверджує висновки даного дослідження.

Усі перераховані прогалини в міжнародному регулюванні КБР, а також обмежена сфера дії Картахенського протоколу з біобезпеки та Нагойсько-Куала-Лумпурського протоколу призводять до того, що питання притягнення до відповідальності держав за шкоду, заподіяну біологічному різноманіттю морського середовища, залишається неврегульованим. За такого стану речей економічні інтереси держав переважатимуть над метою збереження біологічного різноманіття як невід'ємної складової навколишнього середовища для прийдешніх поколінь або людства.

Література

1. Доповідь всесвітньої комісії з питань оточуючого середовища та розвитку "Наше спільне майбутнє" 1987 року [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.
2. Курило В. І. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки / В. І. Курило, І. В. Гиренко, В. В. Курзова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. - 2012. - Вип. 173(3). - С. 97-115. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_grav_2012_173\(3\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_grav_2012_173(3)_17).
3. History of the Convention [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/history/>.
4. Конвенція про біологічне різноманіття [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
5. Liability and Redress, Article 14.2 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/liability>.
6. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття. Текст і Додатки. Монреаль 2000 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://bch.cbd.int/protocol/text/>.
7. Нагойско-Куала-лумпурський додатковий протокол об відповідальності і возмещенні за ушкодження к Картахенському протоколу по біобезопасности / Секретаріат Конвенції о биологическом разнообразии. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://bch.cbd.int/protocol/NKL_text.shtml.
8. Brans E. The Nagoya-Kuala Lumpur Supplementary Protocol on Liability and Redress to the Cartagena Protocol on Biosafety and the EU Environmental Liability Directive: Similarities and Differences [Електронний ресурс] / E. Brans, D. Dongelmans - Режим доступу до ресурсу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2684847.
9. Резолюція 71/230, прийнята Генеральною Ассамблеєю 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://undocs.org/ru/A/RES/71/230>.
10. Progress of Work under the CBD [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/liability/work.shtml>.
11. COP 4 Decision IV/10 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/decision/cop/default.shtml?id=7133>.
12. Handbook of the Convention on Biological Diversity Including It's Cartagena Protocol on Biosafety. 3rd edition. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/doc/handbook/cbd-hb-all-en.pdf>.
13. UNEP/CBD/COP/9/20/Add.1 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-09/official/cop-09-20-add1-ru.pdf>.
14. COP 7 Decision VII/30 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=7767>.
15. UNEP/CBD/EG-L&R/1/2/Rev.1 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/doc/meetings/lr/eglr-01/official/eglr-01-02-rev1-en.pdf>.
16. COP 9 Decision IX/23 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-09/cop-09-dec-23-ru.pdf>.
17. Millen R. Transboundary Harm to Biological Diversity: Liability Under the Convention on Biological Diversity [Електронний ресурс] / Ronny S. Millen. - 2011. - Режим доступу до ресурсу: https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/117435/Millen_umn_0130E_12328.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
18. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю 24 грудня 2011 року 66/231 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/472/70/PDF/N1147270.pdf?OpenElement>.
19. Письмо Сопредседателей Специальной неофициальной рабочей группы открытого состава от 5 мая 2014 года на имя Председателя Генеральной Ассамблеи [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://undocs.org/A/69/82>.
20. Письмо Сопредседателей Специальной неофициальной рабочей группы открытого состава от 25 июля 2014 года на имя Председателя Генеральной Ассамблеи [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/69/177.

Мельникович Б. А.,
аспірант Київського національного
торговельно-економічного університету
Надійшла до редакції: 23.04.2017